

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Exgit dare precepta de modo orandi et colendi Deum, ac tria assignat: primum, ne temere quis male efficiat coram Deo; secundum, ne temere quid vocet, sed prudenter, idque expleat; tertium, venerandam esse Dei providentiam, etiam dum perventili pauperes opprimunt, ac vim inferri iustitiam. Hinc inserit quendam de vanitate somniorum. Deinde, vers. 9, transit ad vanitatem avaritiam; praesertim quod illa avarum nunquam saltari sinat, quodque ille saepe congerat opes in sui noxam et nocem. Unde, vers. 17, concludit feliciter non consistere in opibus, sed in frugali et honesto opum usu.

1. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in caelo, et tu super terram: idcirco sint pauci sermones tui. 2. Multas curas sequuntur somnia, et in multis sermonibus invenietur stultitia. 3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris, redde: 4. multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere. 5. Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam: neque diens coram angelo: Non est providentia; ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. 6. Ubi multa sunt somnia, plurima sunt vanitates, et sermones innumeri: tu vero Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, et violenta iudicia, et subverti iustitiam in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii, 8. et insuper universae terrae rex imperat servienti. 9. Avarus non implebitur pecunia: et qui amat divitias, fructum non capiet ex eis: et hoc ergo vanitas. 10. Ubi multae sunt opes, multi et qui comedant eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis? 11. Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat: saturitas autem divitis non sinit eum dormire. 12. Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiae conservatae in malum domini sui. 13. Pererant enim in afflictione pessima: generavit filium, qui in summa egestate erit. 14. Sicut egressus est nudus de utero matris suae, sic revertetur, et nihil auferet secum de labore suo. 15. Miserabilis prorens infirmitas: quo modo venit, sic revertetur. Quid ergo prodest ei quod laboravit in ventum? 16. Cunctis diebus vitae suae comedit in tenebris et in curis multis, et in aërumna atque tristitia. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, et bibat, et fruatur laetitia ex labore suo, quo laboravit ipse sub sole, numero dierum vitae suae, quos dedit ei Deus: et haec est pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque substantiam, potestatemque ei tribuit, ut comedat ex eis, et fruatur parte sua, et letetur de labore suo: hoc est donum Dei. 19. Non enim satis recordabitur dierum vitae suae, eo quod Deus occupet delicias cor ejus.

1. NE TEMERE QUID LOQUARIS, NEQUE COR TUUM SIT VELOX AD PROFERENDUM SERMONEM CORAM DEO. DEUS ENIM EST IN CAELO, ET TU SUPER TERRAM: ID CIRCO SINT PAUCI SERMONES TUI. — Hebraice, אל תבהל את לשונך, id est, ne acceleres ex sollicitudine, et mentis aestu, ne praecipites, ne tumultuosis, ne percellas, sicut audaces, potentes et irpudentes verba accelerent et praecipitent, ut iis velut grandinibus percellant, obruantque audientem, cogantque eum facere id quod ipsi petunt. Simili enim modo quidam fideles, sed rudes in oratione

verba multiplicent et praecipitent, quasi iis cogere velint Deum, ut det quod postulant; et sicut faciunt balbi et blesii, qui quia celeres habent phantasiae motus, ut eos verbis nequeant assequi, et eloqui, quia phantasiae celeritas lingua tarditate anteverit et prevolat, hinc balbutiunt. Conantur enim et solliciti sunt, ut celeritatem cogitandi celeritate loquendi aadequant, ideoque verba praecipitent, confununt, balbutiunt, eoque magis quo celerius loqui satagunt, ut docet Aristoteles, sect. 3. *Problema*, in 30. No-

hatur ergo et capitur hic praecipitatio oris, proveniens ex corde cupiditatibus et passionibus ardente et aestuante. Unde Septuaginta vertunt, *noli festinare in ore tuo; Syrus et Arabicus, ne velox sis in ore tuo, et ne acceleret cor tuum ad proferendum verbum; Noster, ne temere quid loquaris; Symmachus, ne sis repererit, id est praecipites, temerarius, pronus et corruens, audax, effrenatus, immodestus, inconsideratus ad loquendum. Figurina, ne quid praecipitantes loquaris; Cosius et Chaldaeus verit, ne inconsulto sermone prorumpas in verborum strepitum, neque praecipites animus tuus feratur, ut vim et orationis aculeos effundas, cum tu ad Deum precaturus venis.*

Porro Georgius Cedrenus in *Compendio hist.* cap. ix, taxans Origenem, quod libros plurimos non tam componeret, quam temere effunderet, aliter legit: « A librorum, inquit, compositione et multitudinis syntacticus, quasi compositor, dictus fuit. Apparet eum non paruisse Salomonis dicto ita praecipiens: Fili, cave ne multos libros facias, neque festina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere. »

Verum haec lectio ab Hebraeo, Graeco, Latino et ceteris dissonat.

Igitur temerarius et velox sermo coram Deo est praecipites multiloquium, idque quadruplex: *primo*, quod fit de qualibet re in presentia Dei; *secundo*, quod fit de ipso Deo; *tertio*, quod fit Deo per votum; *quarto*, quod fit coram Deo per orationem: hinc quadruplex oritur sensus.

Primo enim Thaumaturgus, Olympiodorus, Bonaventura, Hugo Cardinalis censent hic praecipiti silentium et moderationem linguae in qualibet locutione, eo quod coram Deo, id est in Dei presentia, agamus et loquamur quidquid agimus et loquimur. Audi Thaumaturgum: « Tu etiam perpulchrum fuerit lingua parce, pectore autem constanter uti. Nam licet absurdus quibusdam motibus impetaret animus, dedecus tamen foret eos continuo effatire, motibusque esse minus compositis. Licet enim a caelo longe distemus (quod diligenter advertendum est), presenti tamen auscultantique Deo loquimur. Graviter itaque loqui utilissimum. »

Nam, ut docet Aristoteles, lib. IV *Ethic.* cap. ix, magnanimitas habet motum tardum, vocem gravem, locutionem tardam stabilemque. Nam haec qui circa pauca studet, inquit, est festinabundus; neque qui nihil magnum existimat, contentus et vehemens. Acuta autem vox, et celeritas ex his efficitur, qui sunt pusillanimes.

Secundo, pressius S. Hieronymus coram Deo exponit de Deo. « Jubes, inquit, ne aut loquentes, aut cogitantes, plus de Deo quam possumus opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat caelum a terra, tantum nostra opinio ab illius natura separatur. » Sic et Hugo Victorinus, Lyranus, Titelmannus, Dionysius et alii. Tractare Hugo Aetherianus, lib. II *De Haeresi*: « Si-

cut, inquit, qui Egyptiam palmam gustarit, mens ejus obstupescit: sic lingua retardatur, cum deo dandum est de Deo. » Lactantius, lib. *De Ira Dei*, celebrat illam Platonis sententiam in *Timaeo*: « Majestas Dei tanta est, ut nec mente comprehendi, nec lingua exprimi possit; » et illam Socratis: « Formam Dei non oportet conquiri. » Cui similis est illa Trimegisti ad *Tatum*: « Deum inveniri difficile; cum invenies, menteve coneeperis, indicare in vulgus nefas; enarrare verbis impossibile, ob nimiam et inestimabilem ejus potestatem. » Quocirca Cicero *pro lege Manli*: « Domini, inquit, timide de potestate deorum et pauca dicenda sunt. »

Tertio, arctius alii apud S. Hieronymum, censent hic agi de voto, veterique ne quid temere voveamus coram Deo, id est ipsimet Deo. Verum de voto agitur vers. 3.

Quarto ergo et genuine, agitur hic de oratione: haec enim fit coram Deo; unde Campanus verit ne praecipites sis in lingua tua oratura Deum. Jubes ergo ne in oratione simus praecipites, verbosi et polylogi, ut quidquid in buccam venit, quidquid cor, vel concupiscentia suggerit, coram Deo promamus.

Rursum ne in oratione simus leves, impraeditati et imprudentes; sed prius meditemur quid orare et postulare conveniat, ne petamus aliquid Deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipie quamvis Dei invocationem, sive ea fiat per juramentum, sive per votum, sive per exorcismum, sive per aliam rationem et modum, *q. d.* Ne temere quid jures per Deum, ut eum invocet faciasque testem rei vanae, vel falsae; nec praecipitantes quid vocas Deo, sed prius cogita an id quod voves, Deo gratum sit, ac tibi utile et facile, ut de executione non dubites; ne temere diabolum, vel res creatas per Dei nomen conjures, etc. Velatur enim hic omnis irreverentia, quae fit Deo per praecipitem nominis ipsius sanctissimi invocationem. Unde generale hoc praecceptum particulatim de voto explicans, subdit: « Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere, etc. » Ita Chaldaeus: « Non accelerabis, ait, super dictum tuum, ut confundas eloquia oris tui; et cor tuum non festinabit proferre loquelam in tempore, quo tu oras ante Dominum: namque Dominus imperat super omnem mundum, et sedet super solum gloriae in caelis altissimis, et tu sedes super terram, propterea erunt verba oris tui modica. » Taxat gentiles, qui putabant Deum flecti bellis sermonibus et orationibus, quibus Cicero et oratores flectebant iudices ad misericordiam vel vindictam, contra quos Christus *Matth.* cap. vi, 7: « Orantes autem, inquit, nolite multum loqui, sicut ethnici; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. »

Rursum gentiles putabant Jovem et deos dormire, vel alio profectum abesse, aut bibere in diversorio, vel aliis negotiis occupatum disti-

neri : quare ut eum excitarent, et attentum facerent vultis magnisque clamoribus orabant, ut sacerdotibus Baal improperat Elias, III Reg. xviii, 7 : « Claritate, inquit, voce majore : Deus enim est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in lineare, aut certe dormit, ut excitetur. »

Vere Seneca, lib. II *De Benef.* cap. 1 : « Vota, inquit, homines parcius facerent, si palam faciendi essent. » Et rursum : « Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. »

Præclare Nyssenus in *Orat. Dominicam* : « Qui in tempore orationis, ait, in ea, que animæ condueunt, intentus non est, sed vitiosus et perturbatis animi suis motibus Deum obsequi postulat, nugator quidem revera, atque blaterator est; quippe qui oret ut Deus suarum ineptiarum et vanitatum adiutor et minister fiat. »

Vetat ergo hic Salomon ne ex vitiosis animi cupiditate, libidine, petulantia, præcipitatione, inconsideratione quid oremus vel effutiamus coram Deo, sed prius prudenter juxta dictamen recte rationis expendamus, quid et quale, quantumque a Deo petere oporteat, ne irreverentia crimen incurramus, ideoque sobrie et parce coram Deo loquamur. Deus enim est cardiognostes, id est cordium scrutator, ideoque magis attendit cor et mentem, quam linguam orantis. Maxime autem notatur et capitur hic præceptum in multiloquio, et oratione celeritas. Eandem carpsit *Prov. xlii, 20* : « Vidisti, ait, hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio. » Et S. Jacobus, cap. 1, 19 : « Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. » Festinatio indicat iudicium, quod loquens habet de sua ipsius sapientia, quasi alii preferenda sit, neque sit diu sibi expectandum in proferenda sententia, ne alius prævertat. Confusio illa verborum nascitur ex nimia præcipitatione loquendi, ait recte noster Lorianus.

DEUS ENIM IN CÆLO, TU SUPER TERRAM. — Septuaginta, *quia Deus in celo sursum, et tu super terram*, addunt aliqui, *doersum*; Campensis, *Deus e celo videt tua omnia, qui in terra deget*; Olympiodorus, *Deus enim qui in altissima colorum specula sedem habet, que in imo sunt, conspiciat universa*. Sensus ergo est:

Primo, g. d. Noli in oratione verba multiplicare et præcipitare, quasi Deum excitatus ad audiendum, et concedendum quod petis, quia Deus e celo cominus terram, et omnia que in terra fiunt, intuetur. Quare cominus intuetur et audit omnia que postulas : « Cælum enim sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum, » ait ipse *Isaia lxxvi, 1*. Quare sicut sedes vicina est scabello, sic cælum vicinum est terræ; at Deus residens in cælo, et vicino audit te in terra, quasi ad scabellum sedis suæ orantem. Ita Thaumaturgus. Addit Cajetanus : Cælum semper est præsens tibi, *nae, terra e celo elongatur, g. d.* Deus nun-

quam discedit, aut recedit a celo, ac consequenter nec a terra : quare nulla est ratio festinandi et accelerandi preces : Deus enim semper pressens et immotus consistit ut eas audiat.

Secundo et nervosius, *g. d.* Deus in cellissimo cæli solio gloriosus residet, tu autem in humili vilique terra, supplex humi oraturus procombis. Quare decet te reverenter cum timore, et tremore, ac submissis paucisque Deum alloqui, et dicere cum Abrahamo : « Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis; » *Genes. xviii, 27*. Cum ergo sis vilis et infimus, par est ut summam Dei majestatem in celo regnantem, summa demissione et veneratione interpellas. Unde Costus et Chaldaeus verit, *nam in universum orbem principatum obtinet Deus, sedetque in summo cælo; velut in sede gloriae : tu vero cum depressus humi jaceas, in dicendo moderatione utere*. Porro Vatablus interpretatur, *Deus est verax, tu autem mendax, ignorans et insipientis*. Ideo pauca, et que præmeditate, coram Deo loquere, ne his te falsitatis, ignorantie et insipientie cogruat.

Tertio, sicut cælum complectitur, fovet, regit, illustrat et fecundat terram, sic et Deus homines se invocantes : quare non multis verbis in oratione ad eum est opus, sed pio affectu, resignatione et fiducia, qua credamus et speremus ab eo omnia que poscimus, si nobis salutifera sint : in illius ergo sancta providentia, silentes et sperantes recumbamus, et securi conquiescamus.

IDEIRCO SINT PACCI (diligenti examinatione perpensi, ait Olympiodorus) SERMONES TUI. — Tum ob rationes jam dictas, tum quia Deus e celo totam terram, et omnia que in ea fiunt, velut exiguum globulum pellucidum pervidet et perspicit, uti raptus in Deum, eundem diu perspexit S. Benedictus, teste S. Gregorio, IV *Dial.* cap. xxxvii; quare cum Deus tuas preces, ærumnas et desideria perspicat, non est quod ea multis illi explices, utpote jam illi cognita. *Secundo*, quia sicut coram principe paucis agendum est, reverentia causa, sic magis coram Deo. *Tertio*, quia Deus e celo pervidet affectum cordis, eumque possit, non sonum, copiamque verborum. Unde Mosi silenti, sed summe desideranti dicebat : « Quid clamas ad me? » clamor enim in Dei auribus est vehementer affectus, et desiderium, *Exodi xiv, 15*. Hinc S. Franciscus totam noctem orans, ac e terra sublevatus in cælum, non aliud dicebat, quam : « Quis tu, Domine? quis ego? Deus meus et omnia; » sed hæc verbis tunc cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha et Maria, Lazaro egrotante, non aliud nuntiaverunt Christo, quam : « Ecce quem amas infirmatur, » *Joan. xi*; quem enim amas, non describis : amanti est est indicasse necessitatem et voluntatem amati. Et David, *Psal. cxli, 3* : « Tribulationem meam, ait, ante ipsum pronuntio, » id est verbo enuntio; Arabicus, *projei inter manus ejus voluntatem meam, de tui apud eum*.

Quarto, quia Deus, qui ex alto omnia uno mentis cernit in ictu, omniaque dicit et eloquitur unico mentis suæ verbo, videt et ridet nostrum in oratione multiloquium, postulata temeraria et stulta iudicia : quia « sicut exaltatur cæli a terra, sic exaltate sunt vice mee a vis vestris, et cogitationes mee a cogitationibus vestris, » ait ipse *Isaia, cap. lv, 9*.

Hæc facit symbolum Pythagoræ : « In astrum nunquam digitum intendas, » id est de cælestibus et summis viris nil temere loquaris. Et illud ejusdem : « De imaginem in annulo ne circumferas, » id est de divinis parce disseras. Et illud Syrorum : « Ne os et vultum contra solem obfirmes, » id est, ne oblueris Deo aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

2. MULTAS CURAS SEQUUNTUR SOMNIA, ET IN MULTIS SERMONIBUS INVENIUNT STULTITIA. — « Et, » id est sic : comparat enim curas sermonibus multis, et somnia stultitiæ, quod sicut ex curis sequuntur somnia, sic ex multis sermonibus stultitia; Hebræa, *vox inconstans*, id est stultitia; Tigurina, *nam in nulla occupatione occurrit somnium, et in multis verbis stulti vox erumpit*; Campensis, *sicut diurnæ curæ signant somnium, ita multa verba stultum faciunt orationem*; Chaldaeus, *quoniam sicut venit somnium propter cogitationes cordis in multis negotiis, similiter est vox stultorum in multis verbis otiosis*; vel, ut verit Costus, *sic et stultorum vox est verborum inanum varietatem fertur*.

Hic versus pendet a precedenti, ejusque dat causam cur scilicet sermones coram Deo debeant esse pauci; unde juxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio versus assignatum, quadruplex hic oritur sensus.

Primo enim, absolute et generatim multi sermones possunt significare quodlibet multiloquium, et quamlibet garrulitatem, que fit coram Deo, id est Deo intente et audiente, *g. d.* Velut quodvis multiloquium, quia illud communiter comitatur stultitia, sicut curas multas comitantur somnia. Hæc enim est causa adæquata cur veterit multiloquium, et præcipitationem loquendi, quia scilicet in omni multiloquio invenitur stultitia : hæc enim illius partim est causa, partim effectus. Causa, quia qui multa garrit, multa impernentia, futilia, vana et stulta, imo falsa effluit, que eum stultiores efficiunt. Effectus, quia garrulitas prodit ex mente vaga, errante, inconstante, delira. Ita Lyranus, Cajetanus, Titelmannus, Vatablus et alii. Accedit Olympiodorus qui sic exponit, *sicut qui per diem multis tentationibus curis agitatur, per quietem subinde somnis conturbatur*; ita et stultus in multiloquio peccans, *suæ ipsius voce arguitur*.

Secundo, multiloquium coram Deo accipi potest garrulitas de Deo rebusque divinis, de qua sic exponit S. Hieronymus : « Præcipit, inquit, ne aut loquentes, aut cogitantes, plus de Deo quam possumus, opinemur, sed sciamus imbecillitatem

nostram, quod quantum distat cælum a terra, tantum nostra opinatio a natura illius æparetur, et ideoque debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somniat frequenter, de quibus cogitat : ita qui plura voluerit de divinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certe sic : Verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea que nosse nos arbitramur, per speculum videmus, et in enigmatæ, et velut somnium comprehendimus, quod tenere nos æstimamus. Cumque plura (ut visum nobis fuerit) dixerimus, finem disputationis nostre esse stultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum. »

Accedit Auctor *Catena Græc.*, qui et causam subdit : « Nec enim, inquit, fieri potest, ut homo qui sensili natura constat, et omnem suam cogitationem a sensibus mutatur, si recte et citra errorem de Deo disputet, » *Prov. x*, utpote spiritali et incorporeo.

Tertio, multiloquium coram Deo potest accipi præcipitatio ad votandum. Illius enim comes est stultitia, dum vel stulla, aut contraria vovet, aut stulle vota tot et tanta explere non vult, imo non potest. Denique hæc vota prodeunt ex mente inconstante, insipientie et stulla.

Quarto et magis presse ac proprie, per multiloquium coram Deo significatur præcipitatio, et multiloquium precum, que procedit ex animo variis desideris agitato, ac cupiditatibus et sollicitudinibus astuante et perturbato : hoc enim significat Hebræum *תבולת tebahel* vers. præced. Talis enim oratio procedit ex animo cupida, perturbata et stulla : ideoque multa similia effluit et proceat. Sensus ergo est, *g. d.* Sicut multitudine curarum præsertim inanum et futillum prodit ex mente inani et futili, ac variis desideris astuante, parique somnia inania, futilia et perturbata : sic pariter multitudine sermonum et precum prodit ex mente vaga, instabili ac variis cupidinibus et passionibus factata, ideoque inconstante et stulla, ac proinde multa contraria, perturbata et stulla effluit ac postulat, que eam stultior, stultiore efficiunt : quod enim nunc petis, mox renuit; quod nunc placet, mox displicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit æqueque orantis stultitiam, id est mentis variis et inter se pugnantibus cupiditatibus agitata et impulse inconstantiam. Hanc enim significat Hebræum *קסיל*. Sic enim ad verbum habent Hebræa, *quia venit somnium in multitudine occupationis, et vox inconstans, sive stulti in multitudine verborum*.

Porro apte comparat multas curas multis sermonibus, quia multa cura pariunt multos sermones : que enim mens cupit et curat, hæc eloquitur; somnium vero apposite comparatur stultitiæ. *Primo*, quia somnia sunt quedam phantasiae ludibria et deliria, et vicissim stultitiæ et deliria sunt quasi mentis emotæ et aberrantis som-

nia. Stultici et zo somnia sunt deliria dormientium: sic stultitiae sunt deliria aequae ac somnia vigilantium.

Secundo, sicut somnia procedunt ex animo curis agitato, sic stultitia ex anima variis cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, astuante. *Pro Seneca in Octavia* hanc somniorum dat causam: « Quaecumque, inquit, mentis cogitat infestus vigor, ea per quietem sacer, et arcanus refert, velleque sensus. » Et *Claudius, De Raptu Proserpinae*:

Omnia qua sensu voluntur vota diurno,
Tempore nocturno reddi amica quies.

Tertio, sicut in somniis mentis perturbatae propter rerum variarum, aut Pineda, atque multarum imaginum, atque phantasmata concursantia, et nonnulli ordine rerum et intelligentiae servato, tumultuario et confuse menti impressa, et memoriae tradita, necesse est multa inesse deliria, et specierum atque simulacrorum ingentem perturbationem et confusionem, qualia sunt ebriorum, et ferentium hominum insomniis, quae Hippocrates aliquando appellavit: « peregrinas opiniones, quae mentem exterrunt: » ita sane multa verba non possunt non parere multam in narando, pollicendo, vovendo, aut quidpiam aliud verbis et sermone tractando stultitiam, inconstantiam et delirationem.

Quarto, quia crebrae stultitiae et stultiloquia pariunt stulta insomniis. Ita Olympiodorus. « Ne, inquit, multiloquus esto ac nugax, neque stultitiam tibi instilias tu profer sermone; quoniam multae nugaeibus adveniunt tentationes, quae ipsos interdicta non solum vigilantes conturbant, sed per quietem quoque dormientes exterrunt. »

Porro Septuaginta hic variant. Vaticanus enim et Regii Graecum *μαρτυροῦν* vertunt, quia *adventum somnium in multitudine sollicitudinibus, et vox stulti in multiplicatione sermonum*. Sic et Syrus; Complutensis vero, quoniam *adventum insomnium in multitudine tentationis, et vox stulti in multitudine sermonum*; et Arabicus, nam *somnium offert multitudinem tentationum, et vox stulti offert multitudinem sermonum*; quod secutus B. Antiochus, hom. 86, accipit hunc locum de insomniis immundis et obscenis. Audi eum: Insomniis ne commodes filiam; sunt enim haec aliquid nihil, quam mentis implanatae ac deerrantis simulacra, imaginationes, et frustratoriae iudificationes reproborum demonum, nobis ut imponant, et implancti sic misere seductos, ut inesse istis delinquentis atque oblectent, ut inanecept nullo negotio hominem pertrahant ad captivanda enocimia liberosque voluptatis, iuxta verbum Iudae Apostoli Jacobi fratris de eius nodi quibusdam dicentis: « Similiter et hi insomniis sua sectantes, carnem quidem maculant, dominionem autem spernant, majestatem vero blasphemant. » Ecclesiastes item precipit dicens: « Insomnium in multitudine tentationis et vox

stulti in multitudine sermonum. » inducit: « Ne des os tuum, ut exerrare facias carnem tuam ut ne irascatur Deus super voce tua, et occupat labores manuum tuarum; quia in multitudine somniorum et vanitatum, et sermonum multorum. » Accedit Olympiodorus: « Qui multis tentationibus per diem agitur, multis subinde somniis, vel ad avaritiam, vel ad libidinem tentatibus per quietem conturbatur, sed tamen inutilibus et statim avolantibus: ita multiloquum et nugacem, ac multa blaterantem, multa videtur dicere, sed tamen inutilia omnia et nugatoria. »

Auctor vero *Catena Graec.*: « De Deo, inquit, sint pauci sermones tui, id est veri et circumspici. Nam qui documentum hoc amplecti contemnant, iis longo tentationum agmine adveniant somnia. Insomniis enim nomine demonem vocat, cum longo ille tentationum comitata, somno deditus animas opprimit atque perturbat. De quo Jobus cum Deo loquens ita dicit: Perterrefacis me in somniis, et obtundis me visionibus. David etiam hunc hostem vitare desiderans, ita sibi Dominum advocat: Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte. Et quae sequuntur. » Alius: « Quaedammodum qui interdicta tentant, etiam tum cum dormiunt perterrentur insomniis: ad eundem quoque modum, sua stultum loquentis redarguit, variisque tentationibus circumvolvitur. » Denique Symmachus vertit, *accedit somnium propter multitudinem iniquitatis*, quam parit tentatio vehemens; quae enim per diem concupiscimus, haec per noctem somniamus. Unde rixosi somniant de suis rixis et cadibus, gulosi de sua crapula, scortatores de suis scortis, avari de suis usuris, etc.

3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis, et stulta promissio: sed quocumque voveris, redde. — Septuaginta, *prout voveris votum Deo, ne moreris reddere*. Votum enim reddendum est integre, eo loco, tempore, modo, caeterisque circumstantiis, quibus conceptum et nuncupatum est. Unde Interpres Olympiodorus vertit, *sicut vovisti, etc., ne tardes reddere*.

Præclare Salvianus, lib. II: « Professio, ait, regionis non aufert debitum, sed auget: quia assumptio religiosi nominis, sponsio est devotiois, ac per hoc tanto plus quispiam debet opere, quantum plus promiserit promissione, secundum illud: Melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere. » Votum enim Deo nuncupatum mire placita res est Deo, adeo ut ipse non tantum promissione de re bona ac sancta sibi facta gaudeat, verum et rem illam voto sibi consecratam sine ulla mora ac celeriter exigat, eaque ferat, si differatur, aut mora ei iniungatur. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. VII: « *Primum capitulum, votum, gratia est ceteritas solutionis.* » Unde solutionem differre, perinde est aliquando, quod auferre, quod mihi videtur Sa-

piens hoc loco innuisse; nam ad celerem votorum solutionem hortatur: « Si quid, inquit, vovisti Deo, ne moreris reddere. » Et statim reddens iustus celeritatis rationem: « Multo, inquit, melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere, » hoc est post votum promissa morari: has enim moras tollendas esse praeconerant, et tamen dicit « promissa non reddere, » quia perinde est morari promissa, ac negare, ut bene D. Ambrosius, lib. cit. cap. VII, advertit: « Cum enim, inquit, moram facis, non reddis. » Quid enim magis profuit Caino sero offerre, quam non offerre?

Apud haec gnome necitur, et educitur e praecedenti. Qui enim inconsiderati et praecipites sunt ad loquendum, orandum, vovendum, hi post votum, dum considerant ejus difficultatem, tardi sunt ad solvendum; quare sicut peccarunt praecipitatione in vovendo, sic longe gravius peccant tarditate in persolvendo.

Porro votum est promissio Deo facta, quae ut sit valida, quinque requirit. *Primo*, ut sit deliberata; *secundo*, ut libera; hinc ait: « Si quid voveris; » *tertio*, ut vovens intendat se obligare; *quarto*, ut sit de re grata Deo; *quinto*, ut vovens possit se obligare. Hinc votum est actus religionis et laetitia; voto enim colitur Deus, ut docet D. Thomas, III. *Quest.* LXXXVIII, art. 3. Unde orationi hic votum subnectitur, praesertim quia orantes saepe, ut impetrent quod postulant, Deo nuncupant vota, juxta illud *Isaia* XIX: « Colent eum in hostiis et in muneribus: et vota vovebunt Domino, et solvant. » Hinc Graeci votum vocant *εὐχὴ*, id est orationem. Vide nostrum Lessium, tract. *De Voto*.

Quocirca in baptismo, quo fideles profitentur se servaturos legem Christi, et abrenuntiant Sathanae, proprie non est votum, quia haec non est promissio, sed propositum duntaxat et professio fidei et vitae christiane. Eadem tamen saepe a Patribus vocatur votum, large sumendo nomen voti, pro proposito et professione. Unde ab iis eadem nunc vocatur sponsio, nunc promissio, nunc cautio, nunc juramentum, nunc ejuratio, nunc professio, nunc contestatio, nunc votum, uti videtur potest apud S. Basilium, *De Spiritu Sancto*, cap. XXXV; Tertullianum, *De Corona militis*, cap. III; Gregorium, hom. 20 in *Evangelio*; Augustinum, in *Psal.* LXXV; S. Hieronymum, *Apol. 4 contra Rufinum*, et alios.

NE MORERIS REDDERE. — Campensis, *aliqua mora non persolve*. Votum explendum est eo tempore, quod intendit mens vovens; si nullum certum determinarit, mox ut commode potest, illud exple de tenetur, juxta illud *Deuter.* XXII, 21: « Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud Dominus Deus tuus; et si moratus fueris, reputabit tibi in peccatum. Si nolueris, s polliceris, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis, et facies sicut promissisti Domino Deo tuo, et

propria voluntate et ore tuo locutus es. » Quocirca « ruina est devorare sanctos, et post vota retractare, » *Proverb.* XX, 25. Vide ibi dicta. Ratio est, quod per votum vovens se obstringat ad rem quam vovit, illi praestandam; votum ergo est debitum, et vovens se facit debitorem Deo, reumque voti; quare peccat, si debitum hoc Deo exsolvere tardet. Jam enim post votum, res non tam est ejus, quam Dei: transit enim in Jus Dei, cui per votum est consecrata; quare injuriam ei facit, si rem ejus, id est illi debitam et obligatam sibi retineat. Recte ergo ait: « Ne moreris reddere, » q. d. Cito, alacriter, et hilariter, persolve Deo quod vovisti. « Hilarem enim datorem diligit Deus, » II *Corinth.* IX. Nam « bis dat, qui cito dat. » Vide S. Bernardum, serm. 71 in *Cant.* Aliam rationem, cur cito explendum sit votum, dat Olympiodorus: « Quia, inquit, simul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumveniet tentationum, quae persolvere promissionem impedit, ita ut ne dormiens quidem, sine molestia sis futurus. » Qualem in sponsione describit Salomon, *Prov.* VI, 2. Hinc pro *reddere*, Hebraice est *עָרַב שְׂכָלְתָּ*, quod proprie significat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum solvit, pacem cum creditore restaurat et firmat: sic vota solventes pacem cum Deo inveniunt et sanciant. Quocirca David: « Vota mea reddam, inquit, in conspectu omnium fimentium eum, » *Psal.* LXXI, 26. Audi S. Ambrosium, lib. I *De Cain et Abel*, cap. VII: « Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Cum enim moram facis, non reddis. Votum autem est postulatio bonorum a Deo cum solvendi munus promissionem. Et ideo cum imperaveris quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum, aut negligentibus irrepit oblitio impetratorum, aut timidus et elatis Arrogare eventus sibi, et bonum quod agit, vel quod a Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec auctoris reputare gratias, sed ipse se suorum bonorum auctorem ducere, hebetis et elati cordis est. »

Hinc Apostolus de viduis, quae post votum castitatis nubere volunt, ait: « Habentes rationem, quia primam fidem (promissionem et votum castitatis) irritam fecerunt, » I *Timoth.* V, 12. Ananias quoque et Sapphira morte a S. Petro puniti sunt, quod votum pauperum iustitiae implere tardarent. Hinc Urbanus I Pontifex, ut habetur 12, *Quest.* I, cap. *Scimus*, docet Clericos omnia esse communia, quod eo tempore id voverint: « Quicumque vestrum, inquit, communem vitam susceptam habet, et vovit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc quod Domino est pollicitus, fideliter custodiat, ne damnationem, sed premium sibi acquirit; quoniam melius est non vovere, quam votum, prout quis potest, non perficere. Gravior enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt, et votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quam illi qui sine voto,

non sine mortui quid, et tamen bona egerunt opera: displicet enim Deo infidelis et stulta promissio.

Alia est ratio cur votum sit cito solvendum, quod Deus, cum sit fidelissimus, fidelissimos expectet sui cultores. Si enim homini fides servanda non, nullo magis Deo; alioqui enim videris Deum credere et iudicare, ejusque honorem dedecori et ignominie exponere: quare Deus votorum violatorum, velut infidelis, votifragos et sacrilegos graviter solet plerumque et ulcisci, uti jam exemplis ostendi. Idem sunt stulti; stultum enim est ultra se voto obligare ad rem quam nolis, vel non possis prestare; stultum est ultra vires quippiam promittere. « Inspiciens enim est qui sui ipsius ignorat quantitatem, » ait Ptolomæus in *Præfatione Almagesti*, quod scilicet valeant humeri, quid ferre recusent. Porro stulta est voti promissio quando fit inconsiderate, precipitanter, aut cum votet quis rem impossibilem, indifferentem, malam, minus bonam, que scilicet majus bonum impedit. Sit stultum fuit votum Iephte, quo votum se Deo immolaturum quicquid revertenti sibi post victoriam, primum e domo occurreret; occurrit autem filia, unde eam immolavit. « Nam in votendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, et in reddendo impius, » ait S. Hieronymus, et ex eo S. Thomas, II II, *Quest. LXXXVIII, art. 2.*

Cavendus hic error Angeli in Summa, verbo *votum*, qui censet stultitiam indeliberationis, sive insufficientiam colligi ex eo, si quem post votum stultum voti ponit. Multi enim deliberate revertuntur ideoque voto obligantur, quos tamen paulo post penitet voti, ut patet in apostatis a religione: quare docent Theologi ad votum illam deliberationem absolute sufficere, que sufficit ad peccandum mortaliter.

Hebraice est, quia non est voluntas (Dei) כבסילום *lachesitum*, id est in instantibus, hoc est stultis, qui scilicet promittunt, et promissa non implent, vel revocant ex inconstanti mentis concupiscentia, juxta illud Arabum: « Stabilimentum fidei est abstinentia, labefactio fidei est concupiscentia. »

Causa enim cur multi vota non impleant, est mentis inconstantia, que facit eos penitere voti, juxta illud *Proverb. xxv, 14*: « Nubes, et ventus, et pluvia non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens. » Chaldaeus hic varit, quoniam propter eam non est beneplacitum in stultis, quod differant vota sua; Symmachus autem, *id est, non est opus insipientibus*, scilicet *Id est, non est opus insipientibus*, scilicet *Id est, non est opus insipientibus*, qui tam leviter vovent, ut mox ea retractent, juxta illud: « Homo apostata, vir inutilis, » *Proverb. vi, 12*; Arabicus, non est voluntas Dei in divitibus, quos civitas saepe faciunt arrogantes, inconstantes et stultos; Figurina, non enim Deus stultis delectatur; Compensis, ne inconstantiorum more, multa promit-

tendo, graviter offendas. Exstat hæc de re apologus apud *Æsopum*: « Vir pauper, inquit, *ægus* Mans volebat diis, si evaderet, boves centum in sacrificium oblaturum; sed dii tentaturi a morbo liberarunt. At ille surgens, quoniam bobus carebat, ex pasta boves centum a se formatos, in ara positos sacrificavit. Ipsum ulturi in somnis adfuerunt dii dicentes: Abi ad litus ad eum locum: illic enim Atticas mille drachmas invenies. Ille autem exultans, lætus et læcer ad demonstratum locum perrexit, aurum disquiens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisque comprehensus est. Captus ergo, ut dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipsis promittens; sed, cum non crederetur, abactus, ab ipsis dividitissus est mille drachmis. Affabulatio: Fabula significat mendaciam hominum inimicum esse Deum. »

4. MULTOQUE MELIUS EST NON VOVERE, QUAM POST VOTUM PROMISSA NON REDDERE. — Ait « non vovete » duntaxat, quia votum de non vovendo illicitum est. Qui enim vovet se non facturum votum, vovet se non facturum majus bonum, quod illicitum est, ideoque votum ejus irritum, uti docet noster Franciscus Suarez, tomo II *De Relig. lib. II De Voto*, capit. xi. « Quam gravia vincula, ait S. Ambrosius, lib. IX in *Lucam*, ad cap. xx, promittit Deo, et non solvere? Melius est non vovete, quam vovete et non reddere; major est contractus fidei, quam pecunie. Redde promissum, dum in hoc corpore es, priusquam veniat exactor, et mittat te in carcerem. »

Porro delirant hæretici nostri ævi, dum ex hoc loco damnant vota castitatis, religionis, jejunii, ac voti reos absolvunt. Non enim ait Ecclesiastes: Bonum est non vovete, vel malum est vovete; sed: « Melius est non vovete, quam post votum promissa non reddere, » *q. d.* Melius est non vovete, quam votum facere et violare. Optimum est ergo votum facere, et illud prestare. Hic enim est duplex actus religionis, cultusque Dei, primo, in eo quod rem Deo voveas et consecres; secundo, quod consecratam illi exhibeas. Nam ideo displicet Deo infidelis et stulta promissio, quia placet fideliter et prudenter suscipere: et hæc de causa melius est non vovete, quam post votum promissa non reddere, quia bonum est promittere, et quod promiseris prestare; etsi ipsum « non promittere » dicatur melius non absolute, sed respective, quando scilicet non implendum est quod promittitur.

Melius ergo est opus factum ex voto, quam sine voto. Ratio est triplex: *Primo*, quod votum sit actus religionis et patrie, ut dixi, que inter morales prima et nobilissima est virtus, sicut charitas inter theologicas. Quare actus, v. g. jejunii in se simplex est virtus, puta actus temperantiae; sed si accedat votum, fit duplex, duplici-que valoris et meriti: accedit enim dignitas religionis et voti, que longe nobilior est temperantia. Quocirca, sicut religio melior est irreligiousitate. Ait

Augustinus, lib. II *Ad Eccles. Cathol.*, sic melius est jejuniunum apud *Æsopum*: « Vir pauper, inquit, *ægus* Mans volebat diis, si evaderet, boves centum in sacrificium oblaturum; sed dii tentaturi a morbo liberarunt. At ille surgens, quoniam bobus carebat, ex pasta boves centum a se formatos, in ara positos sacrificavit. Ipsum ulturi in somnis adfuerunt dii dicentes: Abi ad litus ad eum locum: illic enim Atticas mille drachmas invenies. Ille autem exultans, lætus et læcer ad demonstratum locum perrexit, aurum disquiens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisque comprehensus est. Captus ergo, ut dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipsis promittens; sed, cum non crederetur, abactus, ab ipsis dividitissus est mille drachmis. Affabulatio: Fabula significat mendaciam hominum inimicum esse Deum. »

Secunda, quod qui facit opus, actum duntaxat dat Deo; qui vero addit votum, simul cum actu dat vim et potentiam, puta voluntatem ad libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo, ut non liceat contrarium ei quod vovit, velle. Facti ergo sicut ille qui dat principium non solum fructus, sed totum arborem eum fructibus, ait S. Anselmus, lib. *De Similit.* Hinc Psaltes, *Psal. LXXV*: « Vovele, ait, et redde Domino nostro. » Ubi S. Augustinus: « Quisque, ait, quod potest voveat et reddat; non sitis pigri ad vovendum: non enim viribus vestris implebitis. » Dabit enim vires implendi, qui dat devotionem vovendi.

Tertia, quod votum voluntatem ex se flexilem et inconstantem in actu virtutis, quam vovet, roborat et confirmat, quo fit, ut actus qui ex voto prodiit, sit firmiter, robustior et constantior, ideoque melior et perfectior, juxta illud S. Bernardi, *De Præc. et Dispens.*: « Felix necessitas que ad meliorem compellit. » Unde S. Augustinus, *De Virginitate*, cap. VIII: « Neque enim ipsa, inquit, virginitas, quia virginitas, sed quia Deo dicata est, honoratur; que licet in carne servetur, spiritus tamen religione ac devotione servatur, ac per hoc animi virginitas corporis spiritualis est, quam vovet et servat continentia pietatis. » Idemque paulo infra: « Honoratius in animi bonis illa continentia numeranda est, qua integritas carnis ipsi creatori animæ et carnis vovetur, consecratur, servatur. »

5. NE DEDERIS OS TUUM, UT PECCARE FACIAS CARNEM (Arabibus, *humanitatem*) TUAM: NEQUE DICAS CORAM ANGELO: NON EST PROVIDENTIA: NE FORTE IRATUS DEUS CONTRA SERMONES TUOS, DISSIPET CUNCTA OPERA MANUUM TUARUM. — *Primo*, nulli hæc accipiunt de voto temere facto votique violatione: de voto enim proxime sermo processit. Hinc Tigurina vertit, *ne committas*, ut os tuum præbeat carni tuæ occasionem peccandi; *Vel ablu*, *ne habebis læces ori tuo, ut peccet*; *Isidorus Clarius*, *ne totum te peccato imolans*; *clare Chaldaeus*, *ne violas verbum oris tui, ne sis causa gehennæ super carnem tuam, et in die judicii magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quantum ignorantia est; ne irascatur furor Dei super omnia verba tua, que dicta sunt in ignominia, et dissipet opera manuum tuarum* (1).

Sensus ergo est, *q. d.* Ne dederis os tuum ad

(1) *Ne des*, id est concedas, permittas, os tuum peccare facere carnem tuam, id est, ne committas temere vovendo, dum postea non prestas, ut corpus tuum, id est, tempus peccato, ideoque penam abstineas; *et ne dicas coram legato*, scilicet Dei, id est sacerdote (*Malach. II, 7*), quod error, ex errore sit tuum votum: quare irascatur Deus propter vocem tuam? id est, cur tua culpa committers, ut ob vocem tuam, id est quod temere votum voveris, Deus tibi succenseat teque puniat. *Lamnah* tamen veritatem potest ne, cum Vulgato,

temere vovendum quippiam, quod tegre præstari poteris, ut peccare facias carnem tuam, dum illic transgredieris votum dilectis religionis, jejunii, castitatis, penitentiae per gulam, luxuriam, etc., vel carnem, id est teipsum, dum per infirmitatem carnis tue violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut custos semper adest, quemque ubique revereri debes: « Non est providentia, » id est Deus non cognoscit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebraea habent, *ne dicas: error est*, id est casu et errore fortuito regitur mundus, non certa nunquam providentia: unus omnium rerum, ac proinde mei quoque voti fortuitus est error; vovendo ergo erravi: quare errorem hunc jam a me agnitum, mihi que molestum et difficile corrigam, volumque erroneum rescindam. A pulia veritatis, *æxæto*, id est non spontaneum est, *q. d.* Non spontaneum vovi, sed per errorem et improvidentiam votum mihi excedit: ergo eo non obligor. Hic enim *æxæto* est error et grave scelus, uno sacrilegii, cujus testes, accusatores, et vindicæ erunt angeli, cæli, sol, sidera, terra et elementa, in quorum conspectu votum nuncupasti, et deinde violasti.

Suadet ergo Salomon, ut qui cupit vovete, prius prudenter consideret suas vires, inclinationes, conditiones, an votum facile explere possit, ut plane sese per Dei gratiam illud expleturum confidat; ne, si improvide votum emittat, sero illum poenitet, ac votum violat, seseque excuset, dicendo: Improvide vovi, erravi vovendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida et frivola est excusatio. Sapienter est providere futura, itaque amputare *putabam*, et non *putabam*.

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque levioris et inconstantioris ingenii, qui, dum ferventer orant, aut sentiant divinæ motionis impulsus et celestis consolationis æstus, illico cupiunt vovete magnas vite austeritates, magnas elemosynas, statum religionis rigidæ, ut Carthusianam, vel vitam Anchoriticam. At ubi fervor hic et æstus transit, sentiant se imbecilles et invalidos, nec habere tantas mature et gratiæ vires, quantas votum requirit; quare sero dolent, votique poenitent, ac tandem illud violant, runtkque in omnem carnis licentiam. Hoc hic monet Salomon, ne in illo devotionis æstu præpropere voveant, sed sistant illum deservescere, tamque prudenter et diserte considerent an, quid, quantum et quamdiu vovete conveniat, imo votum non emittant, nisi prævio confessarii aut viri prudentis consilio et consensu.

Hæc expositio plane inheret litteræ, eamque cum præcedentibus de voto optime connectit: quare germana omnino et genuina videtur, eamque sequuntur Glossa interl., Tielmannus, Pineda, Lorinus, et Doctor Hebraeus S. Hieronymus, quem audi: « Hebraeus ita sensit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum dicta

transseunt, sed a presenti Angelo, qui unicuique adhaeret coeques, statim perferuntur ad Dominum; et tu, qui potius ignorare Deum quod pollicetur es, provocas eum ad iracundiam, ut omnia opera tua dissipentur.»

Audi nunc et alias aliorum expositiones probabiles.

Secundo, Olympiodorus, Thaumaturgus et Salomus exponunt, q. d. Ne dederis os tuum gulae, vel verbis incautus aut libidinosus, praesertim cum mulieribus, quibus caro tua excutitur ad luxuriam. Sic et Hugo Cardinalis, Lyranus et Tielmanus haec exponunt de vitanda gula et luxuria.

Tertio, S. Hieronymus, Salomus, Alcuinus et Glossa exponunt, q. d. Noli querere calvas excusationes, quibus des occasionem carni tuae ad peccandum, hoc est, ne dicas: Non ego peccavi, non ego me inebriavi, non ego fornicatus sum, sed natura infirma, et per concupiscentiam corrupta ad illud invitavit me impulsit; nam ita in Deum naturae conditore peccatum tuum regeris, ipsumque facies peccati, aequae ac naturae tam fragilis, auctorem, quae est horrenda blasphemia, ideoque Deum graviter offendit et ad vindictam irritat. Audi S. Hieronymum: Arguit eos, « qui de vitio carnis queruntur, et aiunt se corporis necessitate compulsos ea facere, quae nolint, secundum dictum Apostoli, Rom. vii, et vanas excusationes querunt et dicunt: Non ego pecco, sed quod habita in carne mea peccatum. »

Quarto, S. Bonaventura refert ad negationem divinae Providentiae, q. d. Ne dederis os tuum, ut dicat coram Angelo: Non est Providentia, non est Numen voluptatum et scelerum vindex; itaque securus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim Numinis hominem impellit ad omnem gulam et luxuriam.

Quinto, Dionysius Carthusianus et ex eo Cajetanus: quia triplex est oris usus, scilicet comedere, osculari, loqui, tria quae in his peccantur, vult involvi, gulam, impudica oscula, et verba; et iuxta dictam editionem Hebraeam subdi: ne quis haec excuset, tanquam errore atque involuntarie facta, caveatque id serio dicere, quoniam, qui adest Angelus novit, quae mens sic ipse loquatur, et quam in Dei verget injuriam.

Sexto, Moringus generaliter hanc gnomen accipit, quasi dictam, non tantum contra gulam et luxuriam, sed et contra omnia vitia carnis, quae recenset Apostolus, Galat. v, 19: ne quis ea excuset per carnis suae fragilitatem ac violentiam quamdam, vel necessitatem carnis concupiscentiam.

Septimo, nonnulli censent hic praecipui ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui votent, quasi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verum primus sensus, ut dixi, est genuinus.

NE DICAS CORAM ANGELO, — crudeli, inquit Chaldaeus, hoc est coram diabolo. Melius alii Angelum

bonum accipiunt, qualis est custos cuiusque a Deo deputatus. Hic enim Providentiae est administrator: quare qui illam negat, tam Angelo quam Deo est injurius. Unde nonnulli hinc probant quosdam angelorum circa homines. Rursum ex hoc loco concludit divus Thomas, I part. Quast. LVII, art. 2, angelos habere cognitionem et providentiam rerum creaturarum. Angelum ergo nominat, quia hic est Providentiae divinae exsecutor, aequae ac tutor et vindex; perinde ac si quis dicat: Ne dicas coram praetore: In hac civitate non est justitia, quia praetor qui est justitiae tutor et vindex, hanc injuriam a se depellet, teque ob eam juste capiet et puniet.

Denique nonnulli, ut Pineda, haec accipiunt de Angelo peculiari, cui a Deo (unde S. Hieronymus: « Non enim, inquit, in ventum dicta transeunt, sed a presente Angelo, qui unicuique comes adhaeret, statim perferuntur ad Dominum ») commissa sit cura orationum et votorum Deo offerendorum, qualem vidit Joannes, Apocal. viii, 3: « Et alius Angelus, inquit, venit, et stetit ante altare aureum: et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus Sanctorum super altare aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo. » Fuit enim vetus Origenis et aliorum opinio, « cuius diabolos certis vitis preesse, ad eaque homines instigare. Unde in Scriptura et in Vitis Patrum crebro nominatur spiritus vel angelus blasphemus, luxurie, superbiae, gulae, avaritiae, aecidiae, etc., atque ex adverso certos Angelos praesse certis virtutibus, ad eaque homines provehere, ut unus Angelus sit orationis, alius humilitatis, alius temperantiae, alius castitatis, etc., quae de re alibi dixi.

In Vita S. Onuphrii, qui per 70 annos in eremo angelice vixit, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus Deum per angelos de omnibus providere hominibus; praesertim religiosis voto obstrictis, solitariis et eremitis: « Omnipotens Deus, inquit, non dereliquit sperantes in se: circumdat eos armis potentiae suae, ut hos incursum Satanae non valeat prosternere, quos protegit celsitudo divinae misericordiae. Quapropter ad eos angeli Dei fugiter mittuntur, ac per manus illorum quaecumque necessaria crebris eis administrantur. » Et mox: « Certissima scias, o fili, quoniam angeli Dei sanctis ac justis viris quotidie famulantur, atque virtute superna corpora et animae illorum jugiter illuminantur. » Paulo post narrat B. Onuphrius se ab Angelo habente speciem viri pulcherrimi ductum in eremum, cum diceret: « Noli expavescere; ego enim sum tuus Angelus, tibi ad custodiendam ab ortu tuo Providentia divina destinatus, ut, jubente Deo, tecum manerem, et te in hanc eremum ducerem. Perfocutus esto, humilis incedere coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni custodia conserva, vive sine querela, in bono opere persevera. Ego

Angelus
propheta
Religiosorum,
et Anachoritarum.

vero te non derelinquam, donec animam tuam in praesentia summae majestatis offeram. » Et post 300000: « S. Angelus quotidie mihi panem offerrebat, et aequam pro mensura ministrabat ut corpus meum confortaretur, ne deficeret, et jugiter in Dei laude perseveraret, etc. Omni die Dominico vel sabbato angelum Domini paratum invenio, sacrosanctum Corpus et Sanguinem Domini nostri Jesu Christi secum deferentem, de cujus manibus mihi pretiosissima donantur munera, vitaeque meae salus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam spiritualem ducunt in eremo monachi, tali participant gaudio. Illi vero sancti eremite, qui hanc solitudinem habitant, si fortasse aliquando videre hominem desiderant, illico in coelum ab Angelo deportantur: visuntur illic animae justorum fulgentium sicut sol in regno Patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, suscipe animas coelibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere ferrent, quatenus gloriam caelestis patriae cum Christo et cum sanctis mercantur possidere. »

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrii: « Post haec surrexit, et Dominum lacrymans oravit, genua flexit atque subilo dixit: In manus tuas, Deus, commendo spiritum meum. Cumque haec dixisset, lumen splendidius lumine ejus obumbravit, et in ipsius claritate luminis anima sancta carne soluta est. Repente vero vocem angelorum multorum audivi laudantium Deum, et in discessu sanctissime animae S. Onuphrii, aethera scilicet angelicis canticis resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt, per quae caelestes exercitus animam militis indycti caelis invexerunt. »

Denique, quam angeli ab initio mundi fuerint administri et exsecutores divinae Providentiae, praesertim in populo fideli, collectis omnibus et tota S. Scriptura exemplis, ostendi Ezech. xxii, 20 et seq. Hoc est quod ait Apostolus: « Nonne omnes sunt administratori spiritus, in ministerium missi propter eos, qui haereditatem capient salutis? » Hebr. cap. i, 14.

Mystice Dionysius per Angelum accipit sacerdotem, de quo ait Malachias, cap. ii, 7: « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore ejus: quia Angelus Domini exoriturum est. » Sacerdotis ergo est, docere populum Dei, legem et Providentiam, sive Numen vindex bonorum et malorum omnium. Fides enim hujus Providentiae hominem refronat ab omni scelere, et ad omne virtutis decus extimulat.

NON EST PROVIDENTIA. — In Deo non est numen, non est Deus, qui omnium habeat providentiam; Deo enim ita agnata est providentia ut, si hanc tollas cum Epicuro, Democrito et atheis, tollas et Deum, Deus enim ignorans et improvidus, non est Deus; sed idolum saxeam vel ligneam. Aquila vertit *אֱלֹהִים*, quod si Deo attribuas, sensus est, q. d. Deus non liber, sed coacte, vel necessitate

fatali, ac proinde sine providentia operatur; sic homini assignes, sensus est, q. d. Non sponta sed coacte voti: ergo voto non teneor.

Hebraice est *אֱלֹהִים כִּי הִי סֶגְוָה*, id est quia error vel incogitantia, improvidentia, inconsideratio est, sive Numinis, q. d. Non est providentia Numinis, sed omnia errore et casa fortuito fiunt in mundo, sicut Democritus censebat mundum factum esse ex fortuito concursu atomorum: sic dicuntur planetae errare in coelo, et oves bovaeque in montibus; sive hominis, q. d. Improvide et inconsiderate voti. Septuaginta, quia ignorantia est, q. d. Ignorans feci et vovi; Chaldaeus, imprudens feci: igitur voto non obligor; Arabicus, et ne dicas quod coram Deo est corruptio cognitionis, ut non cognoscat vota et facta nostra; Campensis, neque putes Angelum, qui tua observat, rem tam estimatum leem, qui pro multitudine verborum via scilicet, quasi promittentes. Nam, ut ait Olympiodorus, qui in ipsa face nequitiae voluntantur, ita providentiam Dei negant et aspernantur, ut dicant deliquituri Deum curare ac scire, quia hic ab hominibus scelera committantur. Eleganter Arianus vertit:

Quod jam vovisti, errorem ne dicito, neve
Excuses, praesente illo, qui caecata fidei
Verba hominum stylo in tabulis notat Angelus...

Angeli ergo curam habent et providentiam votorum nostrorum; ac sicut de eorum conceptione et adimplerione letantur, sic de eorum violatione dolent et indignantur; ac utrumque in tabulis memoria consignant, ut ad Deum referant, qui pro meritis cuiusque praemia vel supplicia decernit; unde psallebat David: « In conspectu angelorum psallam tibi: adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo, » Psal. cxxxvii, 1.

Porro Providentiae opponuntur duo extrema sibi contraria, scilicet fatum et fortuna. Providentia enim est libera, fatum necessarium: quare qui Deum subiecit fato, Deum et providentiam et medio tollit. Absit ergo a fideli illa Tragicus vox:

Fatis agitur, cedite fatis.

Quare eos qui vitam adstrunt, fatuos aestimat S. Augustinus, tract. 37 in Joannem, et libro V de Civitate, cap. ix. Rursum Providentiae opponitur casus et fortuna: licet enim respectu causarum secundarum praeter mutuum intentionem, quasi fortuito concurrentium, sit casus et fortuna, quae causat effectus contingentes et fortuitos, tamen respectu Dei nullus est casus. Nam, ut ait Sapiens cap. iv, 3: « Tua autem providentia, Pater, omnia gubernat. » Quocirca Deo nihil est fortuitum, quia omne praevistum et provisum. « In regno Providentiae nihil licet temeritati, » ait Seneca, quia nil temere fit, sed omnia consulto et ex certa providentia. « Ubi maximus est intellectus, ibi minima est fortuna, » ait Boetius, quia intelligas et sapiens omnia agit cum deliberatione et consilio; unde Deo nihil est fortuitum, nullus casus, nulla

Provi-
dentiae
opponi-
tur fa-
tum et
fortuna.

fortuna, sed hominibus, quibus multa improvisa, et inopinata accidunt. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes, praevidet, ordinat et combinat.

NE FORTE IRATES DEUS CONTRA SERMONES TUOS, DISSIPET CUNCTA OPERA MANUUM TUARUM. — Pro dissipatione hebraice est חֲבִיבֵל, id est, ut Septuaginta, *disperdat*; Chaldaicus, Arabicus et Syrus, *corrumpat*; Vatablus, *maledicat*; Tigurina, *destruat*; Morinus, *devastet*. Proprie *chibbel* est disrumpat magna vi et dolore. Quomodo in Deo sit ira, scilicet, non ut passio, sed ut appetitus iustae vindictae, contra Epicurum docet Lactantius, lib. *De Ira Dei*, cap. iv. Vere S. Augustinus, lib. *I Confessionum*, cap. ix, Deum compellens: « Penitet, inquit, te, et non doles; irasceris, et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium. » Jam

Sensus est primo, q. d. Ne Deus ob tuum hoc votifragi et negationis Providentiae scelus, omnia opera bona, eorumque merita, quae antea cum saperes, fecisti, abolet et mortificet. Ita Olympiodorus: « Ne, inquit, et fructum operum tuorum amittas. Iratus enim Deus delet de libro vitae, si quid est, quod pie videamur nobis laudabiliter fecisse. » Et Clarius: « Quod tu tam leve putas, Deum sic offendit, ut non solum orationem tuam, sed propter eam et alia opera sit execraturus. »

Secundo, ut ait S. Hieronymus: « Ne Deus talia sententiam tradat in reprobam sensum, ut faciat ea quae non conveniunt. »

Tertio, addit Olympiodorus Deum votifragos et eos qui negant Numen, solere punire paupertate, infortuniis, morte, itaque fortunas eorum et opera corrumpere. Denique Arabicus vertit, *ne irascatur Deus in stultitiam tuam, et corrumpantur artes manuum tuarum*, id est opera exquisita, quae contentio studio, arte, ingenio meditata ac molitus es, perinde ac si tua contentus providentia divinum penitus non agnosceres, diceresque superbiens: Manus mea excelsa, et non Dominus fecit haec omnia. Intelligi quoque possunt enuclea, quae quis sibi comparaverit, vel corporis, vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum merito facit iacturam, qui negat Dei providentiam, inquit noster Lorinus.

Ita videmus Religiosos, qui dum in religione votorum observantes viverent, ac mira gratia deo dendi, dicendique apud homines pollerent, cum ab ea desciscunt, funtque apostatae, omnem hanc gratiam deperdere, ferique odium et probrum Dei, aequae ac hominum. Exempla crebra spectamus et in dies spectamus. Hinc nonnulli vertunt, *Deus putrefaciet opera tua*. Sic enim *Isaiae* x, 20, Noster Hebraeus חֲבִיבֵל vertit *computrescet*. Apostasia enim est putredo, ill est corruptio et infamia, quae apostatas facit viles, infames et putridos, ac opera eorum, non tantum praesentia, sed et praeterita, quae in religione heroica ediderant, putrefacit, id est conspuat, infamat, cor-

rumpit. Hebraeorum *chibbel* est contrariae significationis; significat enim ligare et dissolvere, ac dirumpere cum vehementia et dolore, uti fit in parturientibus, a quibus quasi dirumpitur proteritum paritur. Unde *chibbel* saepe significat parturire, et habere dolores parturientis. Utrumque huic loco convenit: nam et votifragi negantes quae nomen videntur habere ligatam linguam, mentem et manum, ut qui erant ante eloquentes, sapientes, et in omni opere potentes, per hoc scelus fiant elingues, insipientes, inertes et ad omne bonum impotentes. Rursum eorum opera dirumpuntur cum ingenti eorum confusione et dolore, qualis est parturientium.

Moraliter hic discat, quam Deum offendat negatio numinis et providentiae, quamque graviter eam negantes puniat et ulciscatur. Deus impiis dicentibus: « Non videbit Dominus nos, dereliquit Dominus terram suam, » minatur: « Ergo et egrediamur in futuro: non parcat oculus meus, nec miserebor, » *Ezech.* viii, 18, et cap. x; *David*, *Psalm.* ix, 13, 14: « Propter quid, inquit, irritavi impius Deum? dixit enim in corde suo: Non requirit. Vides, quoniam tu labore et dolorem consideras: ut tradas eos in manus tuae. »

Porro Providentiam esse ex diuina elementorum, caelorum, animalium rerumque omnium consonantia, ordine, motu, constantia demonstrant Patres. Audi Lactantium, lib. iii, cap. x, « Quis enim non sentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliqua providentia gubernari? quandoquidem nihil est quod possit sine ullo moderatore consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabitur. Navis sine gubernatore alij pessum. Et corpus relictum ab anima defluit. Ne dum putemus tantam illam molem, aut constructam sine artifice, aut stare sine rectore tamdiu posse. Audi Damascenum in *Histor. Barlaam*, cap. xvii: « Si navis sine gubernatore non potest subsistere, sed mox submergitur, et domus modica sine provisor: mundus quomodo constat tanto tempore, creatura sic magna, sic bona et mirabilis, simul gloriosa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione, et sapientissima providentia? Ecce enim oculum quantum tempus habet, et non deest gratum est; terrae virtus non est lassata ex tanto tempore; fontes non desierunt fluere, ex quo facti sunt; mare tot et tanta suscipiens flumina non supergreditur mensuram; cursus solis et lunae non mutantur; ordines diei et noctis non perturbantur. » Audi Philonem, lib. *De Somniis*: « Credendum est sicut in curru aurigam, aut in navi gubernatorem: ita in rebus omnibus superstare eum, qui est, corporibus, animabus, animantibus, mentibus, angelis, cunctis, quae terra, vel aere, vel caelo continentur, naturis, tuis visibilibus, tum invisibilibus; totum enim mundum ex se pendente regit. »

Minutum vero Providentiae officia ex officio singulorum in choro, et membrorum in corpore, et

famulorum in aula, ita graphica depingit S. Athanasius, lib. *Contra Idola*: « Ut in choro, qui constat ex diversis hominibus, viris, puellis, feminis, senibus, juvenibus, sub uno praesule et moderatore, quisque quantum potest, cantat pro sua natura, ille quidem ut vir, iste vero ut puer; alius ut senex, alius quemadmodum juvenis, omnes tamen unam absolunt harmoniam; vel ut nostra anima eodem tempore sensus nostros pro eiusque officio exercet, et ad unam rem oblatam simul movetur, adeo ut oculus videat, auris audiat, manus palpet, olfactus odores accipiat, gustus delibet, saepe quoque interea ne aliae quidem corporis partes in otio sunt, adeo ut inter ista pedes quoque obambulent; vel ut in praesentia regis imperantis simul et ad omnia oculos intendentis, omnes sunt in obsequio: est qui agros colat, est qui ad aquaeductus aquarum propere, alius item pabulatum proficiscitur, alius ad curiam pergat, alius ad concionem ingreditur, et alii eodem modo sese referunt, et quae omnia ad praesentiam unius moderantis, et disciplinam fiunt, et constituntur: ita quoque omnia in universa rerum natura geruntur. »

S. Maximus, *serm.* 48, citat illud Platonis: « Deus omnia, et secundum Deum, fortuna, et occasio humana gubernat universa. » Et illud Socratis:

Si quid cura potest, cura: et si Deus ipse iubendo
Te curat, cur tu sollicitus tibi sis?

Pulchrius Aristoteles, vel quisquis est auctor *De Mundo*: « Quod, inquit, in exercitu est Imperator, in domo paterfamilias, in choro praecentor, in navi navarchus, in corpore oculus, in curru auriga, hoc in mundo est Deus. » Plura vide apud S. Chrysostomum, Theodoretum, Salvianum, Synesium et nostrum Lessium, lib. *De Numine et Providentia*.

6. UBI MULTA SUNT SOMNIA, PLURIMAE SUNT VANITATES, ET SERMONES INNUMERI (1): TU VERO DEUM TIME. — Transit a Providentia ad somnia, sive a religione ad superstitionem. Sicut enim cultores Providentiae sunt cultores veri numinis veraeque religionis: sic negantes Providentiam sunt irreligiosi et athei, quibus agnati et vicini sunt supersticiosi, quales sunt observantes somnia. Ab illis ergo ad nos congrue sermonem traducit, quia olim multum tribuebat somniis, idque quod somniant, ceabant divinum et immissum a Deo: inde iuxta somnia dirigebant vitae suae rationes et actiones. Contra eos hic docet somnia esse somnia, id est meras vanitates, nugae, inania spectra et phantasmata. Quare asserit non esse observanda, nec timenda somnia, sed Deum Deique pro-

videntiam, ubique exuberantem, ad premiandum bonos et puniendum malos. Unde Syrus vertit, *quoniam in multitudine somniorum et vanitatum et sermonum, multi errores*. De vanitate somniorum multa dixi *Eclii.* xxxv, 1 et seq. Memorabile et terribile est quod scribit B. Antiochus, *homi.* 34, anachoretam quemdam insipientem pro somnium a diabolo illusum: cum enim in somno vidisset Christum et Christianos in tenebris, Mosen vero et Iudeos in luce, apostavit a fide, factusque Iudeus se circumcidit, et carnali vite se dedit: quare punitus a Deo, et a verbibus corrosus, corpus Iudeis, animam diabolo tradidit.

Adde ex somniis vanis non raro oriri vanitatem et levitatem vovendi, aequae ac vola (de quibus sermo praecessit) violandi, neque ab eorum obligatione excusandi. Multi enim moventur ad vovendum quippiam ex eo, quod de eo noctu somniant, quod feminis est frequens. Alii a votorum persolutione se excusant, quod somniant ea non esse persolvenda: quae omnia somnia sunt vanitates, erroris et dementiae. Unde Septuaginta vertunt, *quia in multitudine somniorum et vanitatum, et verborum plurimorum, subaudi vota multi fiunt, vel excausantur*; et S. Hieronymus ex Hebraeis sic exponit, q. d. « Nec superiora facias, de quibus jam dictum est: Ne facile somniis credas. Cum enim diversa videris per nocturnam quietem, et variis anima fuerit exagitata terribus, sive incitata promissis, tu ea contemne, quae somniis sunt, et solum Deum time. Qui enim somniis creditur, vanitatibus se et ineptis tradet. Alter: Quia dixi ea praecipui: Non des os tuum, ut peccare facias carnem tuam; et queras varias excitationes; hoc nunc infero: quoniam in somnio vite istius, et in imagine umbrarum nubis, qua vivimus, multa possumus invenire quae nobis verisimilia videntur, et nostra excusare peccata, propterea admoneo ut id solum caveas, ne putes absentem Deum, sed eum timeas, et scias cunctis operibus tuis adesse praesentem, teque liberi arbitrii conditum non cogi, sed velle, quod facias. »

Ituc accedunt alii, qui hic ceasant dari rationem cur non temere sit vovendum vel loquendum, scilicet eo quod, uti plerumque insomnia, sic et verba plerumque falsa sint. Unde Thaumaturgus vertit, *sensit sicut somniorum, ita verborum majorem partem esse vanam*.

Et Olympiodorus: Irascitur, inquit, Deus somniantibus, id est, frustra laborantibus et loquacibus, quasi admoneri se somniis existant ad vota concipienda et proferenda.

Alii, ut Moringus, haec referunt ad negantes Providentiam, q. d. Negare Providentiam non est aliud quam somnare atque garrire, id est nil veri et solidi asserere, sed falsum prosum et erroneum, quod somnium, commisit.

Tropologie, Chaldaeus per somnia accipit falsa oracula et doctrinas erroneas, quasi hic pseudo-prophetae opponantur veris vobothetis, et facti-

(1) Hebr. est, et in verba multiplicando, repete: ibi et uti nota. Ag. Rosenmullerus. Alii tamen cum Vulgato, *am in multitudine somniorum sunt vanitates et verba multa: ne his somniis et rebus vanis te dedas, sed potius Deum time.*

doctores veracibus. Sic enim verit : *Tot autem somnia pseudoprophetauram, et divinarum vanis respectis, infanctique impiorum sermonibus fidem ne adhibeas; sed sapientes et justos cole, et ab eis disciplinam quere, Deumque time.*

ET SERMONES INNUMERI, — dum somnia aliis et aliis enarrantur, varique a variis conjectando explicantur. Insuper omnia nullis suspitionibus, historiis, fabulis, conjecturis recensendis materiam suggerunt.

TU VERO DEUM TIME. — Timor enim Dei iudicis, ut vindicis, valet ad refrenandam vanam somnii divinationem, docet Dei providentiam, adigit ad solvenda vota, carnis concupiscentiam castigat, linguam effrenat. Quocirca timor Dei est initium, promotio et perfectio sapientie omnique virtutis, ut pluribus ostendi Eccles. 1, 11 et sequent., ac in Proverbiis crebro.

7 ET 8. SI VIDERIS CALUMNIAS EGEGORUM (Arabibus, stultitiam aduersus pauperem) ET VIOLENTA IUDICIA, ET SUBVERTI IUSTITIAM (Septuaginta, diversionem iudicis et iustitiam; Complutenses, rapinam iudicis; S. Hieronymus, ruinam iudicis; Thaumaturgus, iudices subdolis strophis circumvenire leges) IN PROVINCIA, NON MIRERIS SUPER HOC NEGOTIO, QUIA EXCELSO EXCELSIOR EST ALIUS, ET SUPER EOS QUOQUE EMINENTIORES SUNT ALII, ET INSUPER UNIVERSE TERRE REX IMPERAT SERVIENTI. — Hæc spectant ad *ne dicas coram Angelo: Non est Providentia. Estque occupatio. Occurrit enim tacite objectioni hominum dicentium: Si est Providentia, eaque iusta, cur ergo permittit calumnias egregorum, violenta iudicia, et subverti iustitiam? Cur ea non impedit et tollit, aut illico punit et plectit? ut inde discant homines eam revereri Deumque timere. Respondetur hoc non esse mirandum; iusta enim de causa hæc permitti a Deo, ut postea aerius plectantur. Cæterum solari nos debere, quod existat unus cunctorum rex iudexque, qui vicarios iudices ipsos dijudicabit, interim dissimulans, non ignovans, illos ipsos adhuc expectans ad penitentiam, oppressos exercens ad patientiam, preparansque ad coronam (1).*

(1) Rosenmullerus, si oppressionem pauperis et rapinam, id est, violationem juris ac iustitiam videris in provincia, in civitate aliqua vel regione (gall. ressort, jurisdiction, a Tal. 177), ne mireris super hæc re; nam sicut altus super alto observat, sicut gradus sunt prefectorum et magistratum, quorum inferiores observantur a superioribus: ita Altissimus, Deus, super illos omnes, scilicet observat. *Colonia* pluralis est, quom dicitur *excellencie*, quo exprimitur pluralitas. Nunc, veluti remedium, quo tantis occurrat vanitatibus, docet quoddam utilissimum vite genus, quod quis ineat, ita: *Porro emolumentum terræ, quod et terræ cultura impetrans, pro omnibus aliis emolumentis est; vel melius, in, seu ad omnes, scilicet homines, venit, redundat: rex etiam agro servus sit, agriculturæ sit addictus. Alii, si oppressionem,.... nam sicut altus super alto observat, et sicut alti altiores sunt super illos, ita dominus (vers. 8) supremus dominus terræ, omnium dominus, rex regionis qui honoratur, scilicet Deus vel Salomon.*

Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Alcuinus, Salomius, Bonaventura, Hugo, Lyranus, Lorinus et alii.

NON MIRERIS SUPER HOC NEGOTIO. — Hebræa, ne obstepescas super voluntate, id est super re volta, vel ab oppressore positive, vel a Deo permissive. Unde Pagninus accipit voluntatem Dei, ne mireris, ait, de voluntate divina permittente tot violentias; Tigurina, ne mireris divinam voluntatem; Vatablus, ne mireris super hæc re qua fit divino nutu; Chaldaeus, non mireris, ait, in corde tuo, quomodi voluntas Domini sit super omnia hæc. Quod immo centes opprimantur a nocentibus mirati sunt Jeremias, cap. xii; Habacuc, cap. 1; David, Psal. lxxii. Sed Salomon edoctus a patre et miris a Deo, crebroque expertus, idipsam non miratur, nec mirandum esse docet, ait S. Athanasius, *Apolog. de Fuga sua*, quia nil mirum est nisi novum: pauperes autem a potentioribus opprimi non est novum, vel insolitum, sed tritum, frequens et communi sæculorum omnium usu confirmatum. Adde hoc permitti a sapientissima Dei voluntate ad majorem justorum virtutem et gloriam, et impiorum ignominiam ac penam. Olympiodorus vertit et explicat, *q. d. Ne indigneris, aut fuituræ mandum sine ulla providentia suspicaris.*

QUIA EXCELSO EXCELSIOR EST ALIUS, ET SUPER EOS QUOQUE EMINENTIORES SUNT ALII. — Hebræa et Græca, quia excelsus desuper excelsum custodiens est, et excelsi super eos; Campensis, habet enim oppressor illo superiore, qui ea quæ facit diligenter observet, et supra utranque illorum alii superior res sunt. S. Hieronymus in veteri editione, quia excelsus super excelsum (Vatablus, observat), et excelsior est super illos, scilicet Deus, ait S. Hieronymus; alii Angelus, aiunt, *q. d. Etsi iudices et principes smant opprimi iustitiam et justos, tamen his a Deo prepositi sunt angeli urbium, et provinciarum presides et custodes, qui eos subinde moneant, castigant, deponant, ut deposuerant Nabuchodonosor, juxta illud: « Ecce vigil et sanctus de celo descendit, clamavit fortiter, et sic ait: Succidite arborem, » Daniel, cap. xv, 40 et 44. « In sententia vigillum, » id est angelorum Babylonie presidentium, « decretum est. » Aut certe idem angeli, Dei nutu, vindictam injustorum et premium justorum differant usque ad diem iudicii. Sic et Albinus, Glossa, Cajetanus, Vatablus. Unde Arabicus verit, *quoniam excelsus conservabit te super rem excelsum, et illis qui se efforant super præstantius est.* Audi S. Hieronymum: « Ne mireris, excelsus quippe super excelsum hæc respicit Deus, qui angelos suos super iudices et reges terræ posuit, qui possunt utique prohibere injustitiam, et magis in terra valere quam quævis hominum potestates; sed quoniam servat in finem iudicium, ideo nunc expectat et differt sententiam. » Grassetus ergo licet nunc impletus, et impij iudices impune, sed non impune abibant: dabunt enim tandem penas iudici nunc*

prospectant, atque ejus ministris nunc testibus tante iniquitatis. Hæc sane interpretatio admirationem tollit, cur divina Providentia violenta iudicia et calumnias pauperum permittat, aut non statim puniat. Hucusque S. Hieronymus, et ex eo Pineda.

Planius hæc omnia accipias cum Lyrano, Dionysio et Hugone Cardinali, non de angelis, sed de hominibus, puta de principibus subordinatis, quorum minor majori gradatim subest usque ad summum, qui est rex vel imperator, *q. d. Si inferior iudex permittit iudicium et iustitiam, appellatio et recursus est ad superiorem alium et alium gradatim, quorum quisque potest et debet inferioris sibi subordinati et subditi injustitiam corrigere et castigare.* Unde Chaldaeus vertit, *quia Deus potens super caelos altissimus observat opera filiorum hominum, tam bona quam mala, et a facie ejus mittuntur viri magnifici et robusti, ut postestatem exercent in improbos, et ut sint prepositi magistratus super eos.*

Secundo, hæc ad penam talionis et indolem potentiorum referas, *q. d. Si inferior iudex innocenter opprimat, justo Dei iudicio talione punietur, ut pari modo a superiore suo opprimatur, sicut videmus tyrannos, instar minorum piscium, a majoribus tyrannis devorari, juxta illud Jerem. xxx, 16: « Omnes qui comedunt te, devorabuntur, et universi hostes tui in captivitatem ducentur, et qui te vastant vastabuntur, cunctosque predatores tuos dabo in prædam. » Quod S. Hieronymus eo loco impletum intelligit, cum Assyrios vastaverunt Babyloniæ, Babyloniæ et Chaldaeos Medi Persæque. Sic Isaias xxxii, 4, Assyrio minatur: « Væ qui prædaris! nonne et ipse prædaberis? » In universumque Prov. cap. xxii, 16: « Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitiæ suas, dabit ipse ditiori et egobit. » Potentiores enim sæpe potentia sua abutuntur, eaque inferiores inique opprimunt. Ea enim est hominum vitata conditio, ideoque non admittenda, sed miseranda et lugenda. Hæc expositio quoque apposita est illique favet hebræum *גבוהים*, id est excelsus, superbus, tumidus, qui inferiores despiciat, premit et deprimat, juxta illud Jacobii ii, 6: « Nonne divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicium? » Quis ergo hoc miretur, quod commune est, et natura quasi insitum divitibus et potentibus? Vermis enim potentie et divitiarum est superbia, ait S. Augustinus, fastus et tyrannus.*

Tertio, alii exponunt, *q. d. Non mireris inter iudices aliquos reperiri improbos, quia rex non potest omnia solum iudicare, sed constituit vice-reges, et hi constitunt gubernatores urbium, et hi constitunt iudices subinde non satis notos vel iniquos, eo quod pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici iudicium subordinatione et turba, non mirum aliquos irrepere pravorum, qui jura ob musera corrumpant. Miran-*

dum magis non plures et plura corrupti; nam omnes ad majora aspirant, et super hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Senecam ad Lucillum, *epist. 86: « Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullum habens terminum. » Et libri: « Nemo agit de tribunatu gratias, sed conqueritur quod non est ad præfecturam usque perductus; et si desit consulatus nec hoc quidem sufficit: cupiditas enim non unde venerit respicit, sed quo tendit. » Idem, lib. II *De Beneficiis: « Nunquam, inquit, improbit spei quod datur satis est; omnia meruisse se existimat, nec satis pretio æstimatum putat. Majora enim cupimus, quo majora venerint, intentione concitator est: ambitio enim sive cupiditas, ut flammæ infinita vis acrior est, quo ex majori incendio emicuit. »**

8. ET INSUPER UNIVERSE TERRE REX IMPERAT SERVIENTI. — Pro insuper hebræum est *וְיָרֵךְ יִשְׂרָאֵל*, quod vertit Olympiodorus, *superfluum terræ; Complutenses, abundantiam terræ; Septuaginta Vaticani, et præstantiam terræ in omni est rex agri culti; Syrus, hæc illis terræ in omnibus est rex qui agrum colit; Symmachus, et amplius terræ in omnibus rex est regionis culte. Rex hic accipit potest proprie, q. d. Si omnes iudices et principes sint injusti et violenti, respublica recurrit ad regem, ut is eos in ordinem redigat.*

Verum melius per regem accipias Deum; hic enim, solus imparat universæ terræ, *q. d. Omnes iudices principes et reges subiecti sunt serviuntque Deo, qui cum sit iustissimus, omnes iudices et reges, adeoque ipse iustitiam iudicabit æquissime, ac læsis suum jus, indentibus justa supplicia irrogabit. Læsus ergo ad Dei tribunal provocat, ejusque sententiam patienter expectat.*

Pulchre et sapienter Horatius, lib. III, *Ode 4*, monet dicens:

Regum linquentium in propriis gregeis,
Reges in ipsos imperium est Jovis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta supercilio inveniatis.

Hinc pauperes a iudicibus et principibus læsi clamant in cœlum, et a Deo exaudiuntur, juxta illud Proverbi. xxii, 22: « Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conferas egenum in porta, quia iudicabit Dominus ansam ejus, et conferet eos qui confixerunt animam ejus. » Ita S. Hieronymus, Alcuinus, Bonaventura, Hugo, Lyranus et passim alii.

Pro imperat Interpres legit *וְיָרֵךְ* *isro*, id est ad imperandum, hoc est imperat; *הוּא* *sara* enim est dominari, imperare. Est enallage modi: ponitur enim infinitivus pro indicativo.

Jam pro *וְיָרֵךְ* substituentes vicinum *וְיָרֵךְ*, pro *isro*, id est imperat, legunt *וְיָרֵךְ* *lesade*, *וְיָרֵךְ* est ager. Sic enim habent *וְיָרֵךְ* *הוּא* *כְּכֹל* *הוּא* *מִכֹּל* *אֶרֶץ* *יִשְׂרָאֵל* *וְיָרֵךְ* *עֵצִיתָן* *עֵרֵט* *בְּכֹל* *הוּא* *מִכֹּל* *לֵשָׁדֶה* *נִבְוֵהוּ*,

Ambitus
insistit.

et ita legerunt Septuaginta, Syrus, Arabicus, quod varii varie vertunt et explicant.

Primo, Tigrinia, et post omnia terra Deus semper sui stantibus expectandus est, ut rex agrum qui colitur, ut scilicet orietur hunc quasi agrum surum lustret, iudicet et puniat, vel premiet et zizania, id est in justos, tradendo ignibus gehennae; triticum vero, puta justos, colligendo in horreum coeli.

Secundo, Vatablus, porro excellentia terre super omnia est, rex agro servit, q. d. Ratio agriculturae est potissima omnium conditionum vivendi; nam ipse etiam rex colit aut colendum curat agrum, idque necessarium. Et Isidorus Clarius, residuum quod colligitur ex terra in omni re, est rex propter agrum cultum, hoc sensu: Nemo non abunde vivere potest ex cultura terre, etiamsi rex sit, cum omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur, q. d. Quid tot opibus opus? quorsum nam multe lites, quando parvo contenti queamus esse ac regie vivere, id est esse copiose satis et otiose, absque fori molestiis? Laus utique agriculturae maxima.

Sic et Arias ac plures alii censent hic consulti studium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forenses, in quibus non raro innocens et justus causa cadit. Unde Campensius vertit, summum quod terra prestare homini potest, est agellus aliquis, qui colenti eum satis esse possit, ut ex eo vivat, et cui ille contingit, et eo contentus est, is plane rex est; uti fuit Abraham, Isaac, Jacob, Job primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum:

Uni servit ager tibi, quorsum tanta requiritur?

Tertio, Titelmannus vertit, proterea rex est in omni terra ad colendum agrum, q. d. Rex imperat in sua terra et regione, eamque ab injuriis tuetur, ut possint agri colli, quorum messe subditii vivunt.

Quarto, Cajetanus hebraeorum אֵתְרוֹן *aitron* vertens superfluum, sic traducit et explicat: Sicut ager producit herbas superfluas, quæ non evelluntur ante messem, ne simul evellatur et triticum: sic Deus ex certa scientia et providentia permittit calamitas et scelera violentorum, ad justorum probationem et profectum, ut eos in die iudicii vindicet et coronet. Sciant ergo principes mundum quasi agrum sibi a Deo traditum, ut ejus sint coloni, eumque justitia et omni virtute excolant, itaque justitiae fruges Deo, mundi Domino, velut census persolvant. Sed sicut colonus permittit zizania ad tempus, ita recta gubernandi ratio possit permittere nonnulla crimina, donec opportunitas sit ea evellendi. Sic et S. Hieronymus, qui in veteri editione vertit, et amplius terra in omnibus est rex in agro culto. Et Olympiodorus qui vertit, super omnes rex est dominus agrum elaborati; idque dupliciter explicat, tum de Deo, tum de homine: «Deus, inquit, instar viridarii mundum sibi hunc excoluit et ornavit, et in eo dominatur, et dominus, cujus et assiduam providentiam

gerit. Non itaque deest opinari mundum carere gubernatione regnantis, ob eas, quæ inter homines fiunt, iniquitates; imo revocare in mentem oportet, quod cum mundus hic ager nuncupetur, juxta evangelicam parabolam, Deus hominem mundi hujus regem dominumque constituit, si eum scriptum est: Omnia subiecit sub pedibus ejus. Admonet itaque nos hoc loco Ecclesiastes dignitates nostras, ut debitam venerationem Deo exhibentes, qui nos regia honestavit corona, pie officioseque vivamus. Aliter: Quandoquidem Deus universi hujus mundi est Dominus et possessor, veluti agri cujusdam, diligenter summa elaborati, ideoque seduli caveamus, ne demolamur vineam Domini sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impiis dogmatibus, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim præest, omnia speculatur agri Dominus et possessor elaborati.» Addit Olympiodorus: Iudices et principes injusti, inquit, non aliud censendi sunt quam superfluitas terre, hoc est inutilis globus et massa, gleba et cinis, quem Deus evertet in die iudicii, trudeque in gehennam, juxta illud: «Quid superbis, terra et cinis?» *Ecl. x, 9.*

Quinto, Pagninus vertit, et utilitas, cultura terre in omnibus est, et rex propter agrorum utilitatem est servus. Alii, rex agro servit, vel fit servus, Clarius, etiam rex agro obligatus est, quia ex illo tum se et suos nutrit, tum ampla tribula colligit. Chaldeus, et laudabitur est terra cultura super omnia, quoniam in tempore, quo filii regni, et rex habitat in rurebus a facie illorum; si ille rex non habet frumentum ad comedendum, fit servus subiectus uni agricolæ. Alii vertunt, rex propter agrum factus est, q. d. Agricultura adeo est utilis, adeoque a priscis exercita, ut ex agro promoti sint ad solum et soeptrum, atque ex agricolis facti sint reges, quorum exempla plura recensui cap. IV, vers. 14.

Sexto, sic veritas et explices, q. d. Quia lites et oppressiones pauperum fere oriuntur ob bona terre, scilicet ob opes et fruges, quas dat agricultura, hinc unus summus regioni præficitur rex, ut ipse inferiorum iudicium injusta iudicia impediatur, corrigat, emendet.

Verum Vulgata versio, uti planior, ita verior et germanior est juxta sensum quem initio assignavi, cui tamen cæteras sex, excepta quinta, jam assignatas adaptare est facile.

Mystice Richardus Victorinus, lib. *De Statu inter. homin.* cap. vi: «Quisnam, ait, est iste rex qui omnibus imperat? Quid, inquit, liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra ei ad nutum deserviunt, et appetitus si aliquando rebellent, potest ab actu refrenare, et refrenatos gravitudo percutere; et eorum audaciam fortis castigatione frangere et emollire. Investigemus igitur quam ratione rex hic interioris respiciat nos, et ab eo sit subiciendus; et ab omni quod non deceat avocandus.»

Tropologicè, docet hic Salomo regem verum esse, quem regit non ira, non libido, non avaritia, sed ratio, contentia et justitia. Hic enim imitatur Deum, qui justitiam regit, imo iudicat et vindicat. Hic dominatur ira, affectibus, animo ac sibi ipsi quasi victor sui, ideoque Rex terre est et Dominus mundi. Hic superior est regibus, imo rebus omnibus creatis, ideoque regum est Rex. Audi S. Ambrosium in *Psalm. cxviii*, octon. 44, ad illa: *Axioma mea in manibus meis semper: «Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira et aliis passionibus turbari animam suam, rector sui congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se exhibens rex dicitur, quod regere se noverit, et arbiter sui juris sit, nec captivus trahatur in culpam.»*

Leges S. Chrysostomus, lib. *V De Compar. regis et monachi*, ubi monachos passionum dominos regibus comparat, imo anteponit. Audi et Ciceronem in laudem Casaris, hæc gratulando, vel adulando, dicentem orat. *pro Marcellis*: «Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ et naturam et conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla enim est tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit; verum animum vincere, iracundiam cohibere, etc.: hæc qui faciat non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico.»

Audi denique Senecam in *Thyeste*:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyria color,
Non pennis nota reges,
Non auro nitida truces:
Rex est qui posuit metas,
Et diri mala pectoris
Qui tuto positus loco,
Infra se videt omnia,
Occurritque suo libens.
Fato, nec queritur mori.
Rex est, qui metuit nihil:
Hoc regnum sibi quisque dat.

9. AVARUS NON IMPLEBITUR PECUNIA: ET QUI AMAT DIVITIAS FRUCTUM NON CAPIT EX EIS: ET HOC ERGO VANITAS. — Commode ab oppressionibus pauperum, et iudicio corruptione transit ad avaritiam, velut ab effectu ad causam: quia enim iudices avari simunt se numeribus corrumpi, hinc pervertunt iudicia: quare ministra pretorum avaritias est calumnia, ait Cicero, lib. I, epist. ad *Quintum fratrem*. Rursum divites avari, ut se ditent, expiant et opprimunt pauperes. Igitur avaritia vanitates, quæ ac iniquitate hic ostendit. Addit Thaumaturgus: «Sicut, inquit, facultates per rapinam partæ ac per vim exortæ, perniciosissimæ et sceleratissimæ sunt: sic etiam homini, pecuniarum cupiditate flagranti, nunquam satietas, nec proximorum benevolentia proveniet, quamlibet maximam argenti vim acqui-

sierit;» quia scriptum est: «Victoriam et honorem acquirit qui dat munera, animam autem auferit accipientibus,» scilicet corda eorum rapit, ut illa largientem redamare cogantur.

AVARUS NON IMPLEBITUR PECUNIA. — Hebræa *amans argentum non satiabitur argento.* Ita Septuaginta, Syrus et Arabicus.

Ratio a priori est quod animus hominis sit immensus, et cupiditas avari sit maior capere: quæ toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc avaritia est insatiabilis et inexplebilis; quo enim plus acquirit, eo crescit, et plura appetit. Unde *avarus* dicitur quasi *auri avidus* ad S. Isidorus. Avaritia ergo est auri sacra famese quæ proinde stultis est hydropico, qui quo plumbit, eo plus sinit, quod potus in ejus corpore putrescens, ob calorem quem gignit putrelo, sanguinosus effectus, eo stomachi assidue purgat, itaque salsedine sua illius sium semper exacuat. Addit Aristoteles, lib. I *Polit.* cap. vi, aliam causam, scilicet quod avarus amet opes, non ob luxum, aut quid aliud, sed propter seipsas; quare cum amandi in eo non sit finis, hinc et avaritie non est finis, hinc S. Augustinus, serm. 10 *De Sanctis*, veras virtutum divitias a falsis auri et argenti discriminat, quod ille sui famem satiet, hæc augent: a illa, inquit, vera dicitur divitiæ, quia quisquis eas habuerit, non egredit, dum juxta Apostolum, habens victum et vestitum his contentus est. Istas vero terrenas divitias injustum est putare divitias, quæ non auferunt egestatem. Tantum enim magis quisque ardebat egestate avaritie, quanto magis eas diligens majores haberit. Quomodo ergo sunt divitiæ quibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quantum fuerint ampliores, non auferunt satietatem, sed inflammant cupiditate divitem? Tu putas quia mitis indigeres, si magis haberes. Unde bene quidam dixit: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Cum pecunie enim incremento rabies cupiditatis augetur. Nam omnes avari, vel cupidi, velut hydropis morbo egestare videntur. Quomodo enim hydrospicos quantum plus bibit, tantum amplius sitiit, ita avarus, vel cupidus auferendo non satiatur.

Quocirca Galenus, lib. *De Dignoscendis animi morbis*, cap. ix, docet insatiabilitatem esse causam paupertatis et indigentiae, item meroris et mestitie. Hinc proverbium Syrorum et Arabum: «Non est in toto orbe pauper, qui sit adeo miser, sicut est dives, qui non expletur pecuniis suis.» Hinc avaritiam Apostolo vocatur *idolorum servitus*, et avarus idololatra, quia aurum quasi idolum suum adorat et colit, *Ephes. v. 5.* Quin et Ovidius aurum vocat deorum maximum, imo solum et unicum. Sic enim cantat *Eleg. 12*:

At nunc desertis cessant sacra furis
Aurum omnes, victa jam pietate, colunt.

Hugo Cardinalis octo refert causas cur avarus